

ارزیابی برنامه‌های پیشگیری رشدمدار بهزیستی در تقابل با عوامل خطر (مطالعه موردی: استان مازندران)

وحید براری^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۵/۸

علی صفاری^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۱/۳۰

محمد آشوری^۳

محمدعلی اردبیلی^۴

چکیده

نظر به اینکه وقوع هر جرمی ناشی از عوامل متعددی است که بزهکاری اطفال نیز از این قاعده مستثنی نیست، در فرایند رشد اطفال عوامل خطرسازی وجود دارند از جمله عوامل فردی، اجتماعی که در صورت عدم مداخله در رفع یا بهبود این عوامل احتمال ارتکاب جرم از سوی اطفال را افزایش می‌دهد. سازمان‌ها به عنوان یک سیستم کارکردی دارند و چنانچه کارکرد سازمان مثبت باشد و هم جهت و هماهنگ با اهداف جامعه حرکت کند، این سازمان به عنوان یک ابزار مناسب تاثیرگذار بر افراد جامعه و بویژه به عنوان یک عامل حمایتی در رفع عوامل خطر ساز و یا بهبود آن ایفای نقش می‌نمایند. هدف از پژوهش حاضر بررسی نقش سازمان بهزیستی در پیشگیری رشدمدار است. زیرا پیشگیری رشدمدار مداخله در فرایند رشد اطفال در معرض خطر بزهکاری با هدف پیشگیری از گرایش آنان به ارتکاب جرم در جهت رفع یا بهبود عوامل خطر و ایجاد عوامل حمایتی است. با ملاحظه قوانین و مقررات مربوط به سازمان مذکور درمی‌یابیم که سازمان بهزیستی نسبت به اطفال در معرض خطر تکالیف و وظایفی است. همچنین مشاهده برنامه‌ها و ارزیابی یافته‌ها حکایت از انطباق این برنامه با وظایف سازمان پیش گفته دارد. بعلاوه نوع و سطح مداخله این سازمان نسبت به اطفال در معرض خطر نیز متفاوت است. در پژوهش حاضر برنامه‌ها و اقدامات اداره کل بهزیستی، وظایف سازمان نسبت به افراد در معرض خطر و نوع و سطح مداخلات و انطباق آن با وظایف سازمانی بررسی و نقش سازمان پیش گفته در پیشگیری رشدمدار مورد ارزیابی قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: برنامه‌های پیشگیری، رشدمدار، بهزیستی، عوامل خطر

^۱دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم انسانی، واحد علوم تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
m6971majid@gmail.com

^۲استاد، گروه تخصصی حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
(نویسنده مسئول) a-safari@srbiau.ac.ir

^۳استاد، گروه تخصصی حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
m-ashouri@srbiau.ac.ir

^۴استاد، گروه تخصصی حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
m-ardebili@sbu.ac.ir

جرم، سرمایه انسانی و اجتماعی را نابود، کیفیت زندگی را تنزل و از دسترسی افراد به شغل مناسب و فرصت‌های تحصیلی ممانعت بعمل می‌آورد و ذخیره سرمایه را تضعیف می‌کند. جرم خود نوعی افزایش هزینه محسوب شده و نتیجه اینکه رابطه اعتماد بین مردم و دولت را تخریب و دولت را تضعیف می‌نماید. مع‌الوصف با وجود هزینه‌های تحمیلی زیاد پس از وقوع به دولت و جامعه از لحاظ عقلی و منطقی لازم است تا از وقوع آن پیشگیری نمود اما نوع پیشگیری و سطوح آن خود بحث مستقلی را می‌طلبد. در پژوهش حاضر چون نقش سازمان بهزیستی در پیشگیری اجتماعی رشدمدار مورد بررسی قرار می‌گیرد لازم است ابتدا تعریفی از پیشگیری رشدمدار داشته باشیم. پیشگیری رشدمدار به معنای مداخله در دوره‌های مختلف رشد کودکان و نوجوانان در معرض خطر بزهکاری به منظور پیشگیری از تمایل و گرایش آنان به ارتکاب جرم بوده و شامل اقدام‌هایی است که ناظر به گروه خاص کودکان و نوجوانان و نهادهای اولیه جامعه‌پذیری مانند خانواده، مدرسه و گروه همسالان است و هدف آن از بین بردن یا بهبود عوامل خطر بزهکاری و نیز ایجاد عوامل حمایتی برای تقویت مقاومت افراد در مقابل گرایش به بزهکاری در آینده است. اما در معرض خطر بودن برای تشریح وضعیت اطفال و نوجوانانی به کار گرفته می‌شود که به دلیل اختلافات و چالش‌های موجود در روند رشدشان توان آن‌ها برای تبدیل شدن به بزرگسالانی مسئول و سازنده تقلیل یافته و رفتارشان نشان دهنده وضعیتی است که گرایش آنان را به ارتکاب جرم، مختل می‌سازد (مهدوی، 1390). اما این اختلالات و چالش‌های موجود در روند رشد اطفال می‌تواند ناشی از عوامل فردی و اجتماعی باشد. این عوامل به عنوان عوامل خطر ساز، خطر رخداد شروع، فراوانی و تداوم بزهکاری را افزایش می‌دهند لاجرم لازم است این عوامل خطر شناسایی و در پی آن در برابر آن مقابله نمود. عوامل خطر فردی به عوامل زیستی، روانی و به علاوه فوریت‌های خطر از جمله سوء مصرف مواد مخدر، اختلال سلوک، بزه دیدگی و رفتار جنسی زودرس و عوامل خطر اجتماعی نیز به نقص کارکرد خانواده، مدرسه، همسال و رسانه تقسیم می‌گردد که تعامل عوامل خطر، تمایل و گرایش افراد به ارتکاب جرم را افزایش می‌دهد. با تعریفی که از پیشگیری رشدمدار کردیم و با شناسایی افراد در معرض خطر و عوامل خطر اکنون به عواملی حمایتی پرداخته می‌شود که در برابر عوامل خطر ساز قرار می‌گیرند. تحقیقات علمی موجود، در وهله اول عوامل خطری که پیدایش استقرار و تثبیت رفتارهای مجرمانه و مزمن را در آینده هموار می‌کنند شناسایی کرده‌اند، اخیراً در ادامه تحقیقات قبلی، به عوامل حمایتی هم تاکید شده است که برعکس، تمایل فرد را به وارد شدن و یا باقی ماندن در رفتارهای مجرمانه مزمن را کاهش می‌دهد و به عبارت دیگر، این عوامل کودک را در برابر پذیرش و پیشه کردن رفتارهای مجرمانه آتی تقویت می‌کند، این عوامل حمایتی فردی، خانواده، گروه همسالان، مدرسه، رسانه هستند (طه، 1390). نتیجه اینکه عوامل حمایتی متغیری هستند که در تقابل با عوامل خطر ساز درصدد کاهش تاثیرات آن می‌باشند. علاوه بر مقررات داخلی در سطح بین‌المللی سازمان ملل متحد نیز از بدو تاسیس خود حمایت از کودکان را در چهارچوب سازوکارهای معمول خود در دستور کار قرار داده است. تشکیل صندوق اضطراری برای کمک به کودکان جنگ زده، اعلامیه حقوق کودک 1959، تدوین کنوانسیون مهم حقوق کودک و پروتکل الحاقی در زمینه کودکان درگیر مخاصمات مسلحانه و جلوگیری از استثمار و سوءاستفاده و هرزه نگاری، تشکیل اجلاس سران 1990 و اجلاس ویژه مجمع عمومی در سال 2002 با عنوان جهانی شایسته برای کودکان از مهمترین اقدامات در راستای این حمایت است (مصفا، 1390). همچنین حمایت‌های بین‌المللی به عنوان رهنمود پیشگیری از جرم مصوب سازمان ملل در دیگر اسناد و عهدنامه‌های بین‌المللی نیز آمده است از جمله

پروتکل الحاقی به کنوانسیون سازمان ملل در خصوص مقابله با جرایم سازمان یافته فراملی در خصوص پیشگیری، سرکوب و مجازات قاچاق انسان، خصوصاً زنان و کودکان (جوان جعفری و سیدزاده ثانی، ۱۳۹۱). کشورهای مختلف دنیا با همکاری دفتر مبارزه با جرم و مواد مخدر سازمان ملل برنامه‌های پیشگیری از وقوع جرم را به عنوان عوامل حمایتی در جهت تقویت مقاومت افراد در مقابل گرایش به بزهکاری در آینده اجرا نمودند که از جمله کشور السالوادور در برنامه افزایش تاب آوری کودکان و نوجوانان در معرض خطر از طریق فرصت‌های ارتقاء دهنده و مبتنی بر فرهنگ و فن‌آوری، کشور گواتمالا در برنامه‌ی توانمندسازی پیشگیری از وقوع جرم از طریق رویکرد تلفیقی به منظور پیشگیری از وقوع جرم و خشونت کودکان و نوجوانان، برزیل در برنامه‌ی امنیت به همراه شهروندی در جهت توانمندسازی شهروندان با تاکید بر کودکان و نوجوانان آسیب‌پذیر در پیشگیری از خشونت، هندوراس در برنامه‌ی پیشگیری از درگیری کودکان و نوجوانان در معرض خطر با جرم می‌باشد. همچنین در سال ۱۹۸۲ شورای ملی پیشگیری از وقوع جرم برای مدیریت پروژه مستمر مک‌گراف در آمریکا در برنامه پیشگیری از جرم تشکیل گردید (استیون، ۲۰۱۰). با این اوصاف نهادهای رسمی به عنوان یک سیستم اجتماعی کارکردهایی دارند که در موضوع پژوهش بواسطه‌ی چالش‌هایی که در وضعیت و در نهادهایی مانند خانواده، مدرسه، همسالان ایجاد می‌شود که گریز از آن به تنهایی ممکن نیست. با تدارک امکانات و رفع نیاز آنها مداخله نموده و به عنوان عوامل حمایتی در رفع یا کاهش عوامل خطر ساز اثر گذارند. در این نگارش در پی بررسی این موضوع هستیم که مداخله و البته نوع مداخله نهادهای عمومی دولتی (بهزیستی) با توجه به احصاء وظایف شان حسب آنچه در قوانین و آیین نامه های مرتبط آمده است تبیین شود و تطابق برنامه‌های آنان با عوامل خطر مورد تحلیل قرار گیرد.

پیشگیری

پیشگیری از لحاظ لغوی به معنی جلوگیری و دفع آمده است و پیشگیری کردن یعنی مانع شدن (معین، ۱۳۸۱) که با مفهوم اصطلاحی آن در علوم جنایی هماهنگی دارد. پیشگیری امروزه در معنای پیش بینی کردن یا آگاه کرن و هشدار دادن به کار می‌رود. پیشگیری در معنای لغوی توجه به دو چیز دارد: الف) جلوی وقوع چیزی را گرفتن ب) هشدار در مورد وقوع چیزی.

در معنای اول یعنی به استقبال چیزی رفتن است، در واقع یعنی قبل از اینکه جرم واقع شود جلوی آن را بگیریم. در موضوع دوم که هشدار است؛ در این صورت هشدار نسبت به وقوع جرم، می‌تواند به عنوان یک فن پیشگیری بکار آید (نجفی ابرند آبادی، ۱۳۸۲). در ادبیات جرم‌شناسی، با توجه به فلسفه وجودی حقوق کیفری و راهکارهای آن در برخورد با پدیده مجرمانه از یک سو و از سوی دیگر گرایش‌های نوین و خاصی که تحت عنوان جرم‌شناسی کاربردی اختصاصاً به موضوع پیشگیری می‌پردازد، تعاریف موسع یا مضیقی از پیشگیری ارائه شده است. در تعریف موسع، هر اقدامی اعم از کیفری و غیرکیفری که برای مقابله با جرم و با هدف کاهش میزان ارتکاب جرم صورت گیرد در مفهوم پیشگیری می‌گنجد. پیشگیری در مفهوم مضیق واجد خصوصیات زیر است:

- آگاهانه و هدفمند بودن
- فعالانه و کنشی بودن
- تقدم بر وقوع جرم

اقدامات پیشگیرانه چنانکه از معنای لغوی پیشگیری پیداست مقدم بر وقوع جرم‌اند و بنابراین هرچند اقدامات دستگاه قضایی و انتظامی نیز دارای آثار پیشگیرانه است ولی به دلیل واکنشی بودن این اقدامات از یک سو و از سوی دیگر به دلیل خارج بودن بحث جرم‌شناسی حقوقی از جرم‌شناسی پیشگیرانه از مفهوم مضیق و تخصصی پیشگیری

خارج است (مهدوی، ۱۳۹۰). هرچند نگاه عامیانه و سیاستگذاری اجرایی و قضایی بر تعریف موسع است که برخورد کیفری و اعمال مجازات شدید در جهت تنبیه و پیشگیری تاکید شده است اما مولفان و اندیشمندان جامعه-شناسی تعریف پیشگیری در مفهوم مضیق را ارائه کردند و در تالیفاتشان آورده‌اند. پیشگیری از جرم در مفهوم مضیق عبارت است از مجموعه وسایل و ابزارهایی که دولت برای مهار بهتر بزهکاری مورد استفاده قرار می‌دهد از طریق حذف یا محدود کردن عوامل جرم‌زا و یا اعمال مدیریت نسبت به عوامل محیط فیزیکی و محیط اجتماعی که فرصت ارتکاب جرم را ایجاد می‌کند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۰). با توجه به تعاریفی که از پیشگیری از جرم در لغت و اصطلاح گردید، مشخص گردید پیشگیری در اصطلاح از معنای لغوی آن دور نشده و در واقع همان معنای لغوی در معنای اصطلاحی مورد نظر قرار گرفته است.

انواع پیشگیری

با توجه به اینکه انواع اقداماتی که برای پیشگیری از ارتکاب جرائم صورت می‌گیرد دارای ماهیت و معیارهای مختلفی است، بنابراین پیشگیری را به انواع تقسیم‌بندی می‌کنند. رایج‌ترین نوع تقسیم‌بندی از پیشگیری غیرکیفری، دسته‌بندی آن به پیشگیری اجتماعی و پیشگیری وضعی است.

پیشگیری وضعی

پیشگیری وضعی ایجاد تغییرات در اوضاع و احوال خاصی است که انسان متعارف در آن ممکن است مرتکب جرم شود؛ به دیگر سخن تدابیری که فرصت‌ها و مناسبت‌های ارتکاب جرم را کاهش می‌دهد به عنوان مثال جاذبه زدایی از سیل جرم، بالا بردن هزینه ارتکاب جرم، سخت کردن ارتکاب جرم و خطرناک کردن آن است (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۲).

پیشگیری اجتماعی

از نظر جرم‌شناسی، پیشگیری اجتماعی از جرم مبتنی بر علت‌شناسی جرم است؛ یعنی پیشگیری اجتماعی از جرم مستلزم قبول این واقعیت است که عوامل مختلفی در تکوین جرم نقش دارند و عوامل اجتماعی باید این عوامل جرم‌زا را خنثی کنند. پیشگیری اجتماعی یعنی مداخله در محیط اجتماعی عمومی، مانند محیط‌های فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و محیط اجتماعی شخصی مانند محله، خانواده، مدرسه (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۲). به عبارت دیگر پیشگیری اجتماعی به دنبال متوقف کردن و ایجاد تحول در شرایط و اوضاع و احوالی است که فرد را به سوی جامعه ستیزی و ارتکاب جرم سوق می‌دهد. این پیشگیری با ایجاد تغییرات و اصلاحات در فرد و جامعه به دنبال جلوگیری از جرم به صورت پایدار و همیشگی است و در صدد آن است که اعضای جامعه را از طریق آموزش، تشویق و تنبیه با قواعد و هنجارهای اجتماعی آشنا و هم‌نوا کند (نیازپور، ۱۳۸۳).

پیشگیری رشدمدار

پیشگیری رشدمدار یکی از زیرشاخه‌های پیشگیری اجتماعی است که متمرکز بر کودکان و نوجوانان در معرض خطر بوده و هدف از آن، مداخله در دوره‌های مختلف رشد اطفال و نوجوانان بزهکار، منحرف یا در معرض بزهکاری، به منظور پیشگیری از مزمن شدن و تکراری شدن بزهکاری آنها در آینده است. بنابراین آنچه در پیشگیری رشدمدار ملاک است، آموزش مهارت‌های اجتماعی به طفل و والدین است. طفل باید بیاموزد که چگونه پرخاشگری را سرکوب نماید و تقاضای خود را به طور مناسب و بدون تهدید بیان نماید. بنابراین پیشگیری رشدمدار با بهره‌گیری از اقدامات ترمیمی و اصلاحگر در صدد از بین بردن تداوم بزهکاری در کودکان و نوجوانان است و در این میان، بر مداخله در فرآیند شکل‌گیری شخصیت عموم کودکان و

نوجوانان، علی‌الخصوص افراد در معرض خطر تأکید دارد تا از این گذر، افرادی قانون مدار تربیت کند. پیشگیری اجتماعی رشدمدار با شناسایی عوامل خطر درصدد کاهش و بهبود عوامل خطر ساز و ایجاد عوامل حمایتی در طول دوران رشد اطفال به منظور جلوگیری از گرایش اطفال به سمت بزهکاری و نتیجتاً تلاش برای کاهش وقوع، فراوانی با شدت بزهکاری است. عوامل خطر می‌تواند فرد، خانواده، دوستان، مدرسه و رسانه باشد. این عوامل خطر در واقع عواملی هستند که خطر رخداد شروع، فراوانی و استمرار بزهکاری را افزایش می‌دهند که ایده اصلی پیشگیری رشدمدار تمرکز بر عوامل خطر بزهکاری و البته ایتدا شناسایی عوامل خطر و سپس اجرایی کردن روش‌های پیشگیری برای مقابله با این خطرها می‌باشد. گفتنی است به طور مشخص نمی‌توان یک عامل خطر ساز را علامت و نشانه احتمالی بزهکاری دانست. در پژوهش کمبریج ۶ دسته از متغیرهای مستقل از سایر مقوله‌ها بزهکاری را پیش بینی می‌کنند که عبارتند از: تکانشگری، هوش یا مهارت، فرزندپروری ضعیف، خانواده جنایی، محرومیت اقتصادی-اجتماعی، رفتار ضد اجتماعی کودک. همه این عوامل علی‌رغم ارتباطات متقابل همگی بصورت مستقل به بزهکاری می‌انجامد (یاسایی، ۱۳۹۵). عوامل خطر فردی همانند مهارت اندک و یا همدلی پایین که بوسیله لایسی و دوزون که در سال ۱۹۹۸ ثابت شده معروف است (Farrington, 2006). اما عوامل خطر اجتماعی می‌تواند عوامل خطر ساز خانوادگی، همسال و رسانه باشد. بسیاری از اطفال در منازلشان در معرض خطر الکل و جرایم دیگر قرار می‌گیرند و یا اینکه پیام‌های فرهنگی در تمجید از مسائل جنسی به آنان بمباران می‌شود. بدیهی است خصوصیت محیطی اعضای خانواده به عنوان یک عامل خطر ساز موثر در انتقال بعضی از خصوصیات رفتاری در نسل بعد بوده که نمی‌توان آن را به عنوان ژن جرم‌زا نامید (Michael Rutter, 2002).

سازمان بهزیستی و قوانین رشدمدارانه

سازمان بهزیستی کشور برنامه‌ها و فعالیت‌هایی را با بودجه عمومی، تحت نظارت یا کمک دولت در جهت بهبود شرایط گروه‌های آسیب پذیر جامعه شامل کودکان، زنان باردار، افراد ناتوان، سالمندان، بیماران روانی، معلولان ذهنی و جسمی، افراد بدون سرپرست و افرادی که بنا به دلایل محیطی، اجتماعی، اقتصادی، ارثی متضرر شده‌اند انجام می‌دهد. به موجب ماده واحده لایحه قانونی راجع به تشکیل سازمان بهزیستی کشور مصوب 24/03/1359 شورای انقلاب در جهت تحقق مفاد اصول ۲۱ و ۲۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و به منظور تامین موجبات برنامه‌ریزی، هماهنگی، نظارت و ارزشیابی و تهیه استانداردهای خدماتی و توسعه دامنه اجرایی برنامه‌های بهزیستی در زمینه حمایت خانواده‌های بی‌سرپرست و نیازمند و ارائه خدمات مختلف به کودکان و تدارک امکانات پیشگیری و درمانی و توانبخشی حرفه‌ای و اجتماعی معلولین جسمی و روانی و تجدید تربیت منحرفین اجتماعی و حمایت و نگهداری از کودکان و اطفال بی‌سرپرست و معلولین غیرقابل توانبخشی، تامین، موجبات تشویق، جلب مشارکت و فعالیت گروه‌های داوطلب و موسسات غیر دولتی، سازمان بهزیستی کشور تشکیل می‌شود. البته این مصوبه در سال ۱۳۷۵ از سوی مجلس شورای اسلامی مورد بازبینی قرار گرفت (نیازپور، ۱۳۸۳). در ماده واحده لایحه قانونی راجع به تشکیلات سازمان بهزیستی کشور مصوب 1359 از خانواده‌های بی‌سرپرست و نیازمند، حمایت از کودکان، معلولین جسمی و روانی، تجدید تربیت منحرفین اجتماعی، اطفال بی‌سرپرست نام می‌برد. مسلم است خانواده بی‌سرپرست به خانواده‌ای اطلاق می‌شود که به صورت دائم یا موقت سرپرست خود را از دست داده باشند. خانواده نیازمند نیز به خانواده‌ای گفته می‌شود که سرپرستان آن بنا به دلایلی مانند: از کار افتادگی، اعتیاد، آسیب جسمی، روانشناختی و اجتماعی قادر به تامین حداقل نیازهای اساسی زندگی خود و افراد تحت تکفل نباشد (پاشایی، 1391). ماده ۱ قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست و بدسرپرست

مصوب 31/06/1392 مقرر داشته است: سرپرستی کودکان و نوجوانان فاقد سرپرست به منظور تامین نیازهای مادی و معنوی آنان با اذن مقام معظم رهبری و مطابق مقررات این قانون صورت می‌گیرد. ماده ۲ این قانون نیز امور مربوط به سرپرستی کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست را با سازمان بهزیستی کشور دانسته است. ماده ۳۵ همین قانون سازمان بهزیستی را مکلف کرده است تا نسبت به ایجاد دفتر مشاوره دینی مربوط به امور فرزندخواندگی با همکاری مرکز مدیریت حوزه علمیه به منظور راهنمایی و مشاوره اقدام کند. روشن است نظر به اختلالی که در روند رشد اطفال می‌رود و از طرفی نهاد خانواده کارکرد مناسب و صحیح ندارد، این موارد به عنوان عوامل خطر تلقی و در نتیجه دخالت سازمان بهزیستی در جهت رفع این عوامل و تقویت عوامل حمایتی پدیدار می‌گردد. لازم به یادآوری است که در جهت ارائه خدمات به اطفال دفتر امور کودکان در سازمان بهزیستی دایر که با صدور مجوز مهد کودک به افراد وظیفه نظارت بر آن را نیز بر عهده دارد.

دفتر دیگر در سازمان بهزیستی دفتر امور شعبه خانواده است که مسئولیت تربیت و پرورش کودکان و نوجوانانی که فاقد خانواده هستند یا فاقد سرپرست و یا بدسرپرست هستند بعهده دارند. دفتر دیگر در سازمان بهزیستی دفتر امور زنان و خانواده است که به حمایت از زنان و دختران آسیب دیده و در معرض آسیب می‌پردازد. البته سلامت دختران نیز زیر مجموعه این دفتر و در راستای پیشگیری از وقوع جرم افراد دفتر دیگری در سازمان بهزیستی دایر که به دفتر آسیب‌دیدگان اجتماعی نام گرفت. این دفتر اقدامات فوری و تخصصی نسبت به افراد در معرض خطر آسیب انجام می‌دهد. یکی از برنامه‌های این دفتر برنامه اورژانس اجتماعی است که تخصصی بودن، به موقع بودن و در دسترس بودن از ویژگی‌های مهم آن است تا از این طریق ادامه خدمات اجتماعی به مردم در سازمان بهزیستی کشور محدود به زمان و مکان خاصی نشده و رویکرد فعال جایگزین رویکرد غیر فعال شود. دفتر دیگر در بهزیستی دفتر پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و دفتر پیشگیری از کودکان و دفتر مشاوره و خدمات روانشناختی است که هر کدام هدف در حوزه پیشگیری اجتماعی رشد مدار تاثیرگذارند. به عبارتی مداخله زودرس در این خصوص سبب رفع عوامل خطر و در نتیجه پیشگیری از تمایل اطفال به ارتکاب جرم می‌گردد.

وظایف رشدمدارانه سازمان بهزیستی در مقررات عام داخلی و بین‌المللی

در این قسمت درصدد بررسی قوانین با رویکرد پیشگیری اجتماعی رشدمدار در سطح داخلی و بین‌المللی می‌باشیم. آنچه لازم است یادآوری شود آن است که قوانینی مدنظر است که رویکرد پیشگیری اجتماعی رشدمدار دارند. قید واژه رویکرد منحصر به قوانین پیشگیرانه رشد مدار توجه ندارد بلکه قوانینی که رویکرد آنها پیشگیری رشدمدار است می‌باشد. واژه حقوق از نظر علمی و فلسفی در معانی متعددی بکار رفته است، آنچه مد نظر است، معنی ذیل است: مجموع مقرراتی که در زمان معین بر جامعه‌ای حکومت می‌کند (کاتوزیان، 1380). منظور از مبنای حقوق علت وجودی فرمانبرداری از قانون و یا قواعد اجتماعی است. یعنی اینکه چرا ما از قانون اطاعت می‌کنیم؛ اما وقتی از منابع حقوق صحبت می‌کنیم باید از قانون بعنوان منبع حقوق صحبت کنیم. قانون به معنای گسترده خود مفهومی معادل قاعده حقوقی است و باید اوصاف آن را دارا باشد، ولی در معنای دقیق و خاص باید مفهوم صوری و ماهوی آن را از هم باز شناخت.

قوانین داخلی مرتبط با قواعد رشدمدارانه

الف) قانون اساسی

قانون اساسی به عنوان راس هرم تقنین، به عوامل اجتماعی در بروز وقوع جرایم توجه‌ای خاصی داشته است. از جمله این عوامل اجتماعی خانواده است. خانواده بعنوان اولین و اساسی‌ترین نهاد اجتماعی است که از پدر، مادر و فرزندان تشکیل شده است. برخی مواقع این اولین و اساسی‌ترین نهاد اجتماعی دستخوش حوادث و یا وقایعی می‌گردد. فوت والدین، فقر (اقتصادی - فرهنگی) زندانی شدن یکی از والدین، بیکاری، اعتیاد به مواد مخدر و الکل، خشونت و سوء رفتار، بزهکاری در خانواده، جدایی والدین، تربیت نادرست، تضاد رفتار والدین، جدایی فرزندان از دواج مجدد والدین و غیره کیان خانواده را متزلزل و به عنوان عوامل خطر خانوادگی محسوب می‌گردند. در بند ۲ اصل ۲۱ قانون اساسی حمایت از کودکان بی سرپرست و بند ۴ این اصل ایجاد بیمه خاص زنان بی سرپرست و بند ۵ همین اصل اعطای قیمومیت فرزندان مادران شایسته در جهت غبطه آنها اشاره کرده است. اصل دهم قانون اساسی مقرر داشته که همه قوانین و مقررات و برنامه ریزی‌های مربوط باید در جهت آسان کردن تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و استواری روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی می‌باشد. بند ۲ اصل بیست و یکم قانون اساسی حمایت از کودکان بی سرپرست و همچنین بند ۴ این اصل ایجاد بیمه خاص زنان بی سرپرست و بند ۵ همین اصل به اعطای قیمومیت فرزندان به مادران شایسته در جهت غبطه آنها در صورت توان ولی شرعی اشاره کرده است. اصل بیست و نهم قانون اساسی مقرر داشته: برخورداری از تامین اجتماعی از نظر بازنشستگی، بیکاری، پیری، از کار افتادگی، بی سرپرستی، در راه ماندگی، حوادث و سوانح نیاز به خدمات بهداشتی و درمانی و مراقبت‌های پزشکی به صورت بیمه و غیره حقی است همگانی. دولت مکلف است طبق قوانین از محل درآمدهای عمومی و درآمدهای حاصل از مشارکت مردم، خدمات و حمایت‌های مالی فوق را برای یک یک افراد کشور تامین کند.

ب) قانون مدنی

قانون مدنی از جمله قوانین داخلی و عادی است که با توجه به موضوعات و قلمرو وسیع آن در زندگی اجتماعی، روابط خصوصی افراد و غالب بودن موارد ایجابی بر موارد سلبی بعنوان قانون مادر در حمایت از کودکان در روند رشد در پیشگیری از تمایل آنان به انحراف و بزهکاری موادی اختصاص داده است. از جمله اینکه باب دوم از کتاب هشتم قانون مدنی در نگهداری و تربیت اطفال بعنوان هم حق و هم تکلیف ابوبین اختصاص یافت. ضمن اینکه ماده ۱۱۰۴ قانون مدنی معاضدت زوجین در تربیت اولاد را مد نظر داشته است. در ماده ۱۱۶۸ قانون مدنی نگهداری و تربیت را در قالب حقوقی حضانت بکار برده که حضانت تدارک امکانات در جهت بقاء و حیات و بهداشت جسمانی و روانی و هر آنچه که در فرایند رشد کودک لازم است می‌باشد. جالب آنکه با توجه به لزوم رعایت این امر قانون مدنی در ماده ۱۱۷۲ قانون مدنی مقرر داشته: هیچ یک از ابوبین حق ندارند در مدتی که حضانت طفل بر عهده آنهاست از نگهداری او امتناع کند، در صورت امتناع یکی از ابوبین حاکم باید به تقاضای دیگری با تقاضای قیم یا یکی از اقربا و یا به تقاضای مدعی العموم نگاهداری طفل را به هریک از ابوبین که حضانت به عهده اوست الزام کند. در ماده ۱۱۶۹ قانون مدنی در صورت جدایی بین پدر و مادر، مادر تا سن هفت سالگی برای حضانت اولویت دارد و پس از آن با پدر است و البته ماده ۱۱۷۱ قانون مدنی در صورت فوت یکی از والدین حضانت طفل را با کسی که زنده است دانسته است. در ماده ۱۱۹۹ قانون مدنی نفقه اولاد بر عهده پدر مقرر داشته است. در ماده ۱۱۷۳ قانون مدنی مقنن عدم مواظبت یا انحطاط اخلاقی پدر یا مادر که طفل تحت حضانت اوست سبب به مخاطره افتادن صحت جسمانی و یا تربیت اخلاقی طفل شود دادگاه هر تصمیمی را که برابر حضانت طفل مقتضی می‌داند اتخاذ می‌کند.

ج) قانون حمایت از خانواده

در ماده ۲۳ قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۲ به وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی تکلیف شده است ظرف یک ماه از تاریخ لازم‌الاجرا شدن همین قانون بیماری‌هایی که طرفین پیش از ازدواج باید علیه آنها واکسینه شوند و نیز بیماری‌های واگیردار و خطرناک برای زوجین و فرزندان ناشی از ازدواج را معین و دفاتر اسناد رسمی می‌بایست گواهی صادر شده از سوی پزشکان و مراکز مورد تایید وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی دال بر عدم اعتیاد به مواد مخدر و عدم ابتلاء به بیماری‌های موضوع همین ماده و یا واکسینه شدن طرفین نسبت به بیماری‌های مذکور را از طرفین مطالبه و بایگانی کند. مسلم است این اقدامات در جهت حمایت از کودک قبل از تولد چه از جهت بعد جسمانی و روانی مد نظر مقنن قرار گرفته است. در قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست و بد سرپرست مصوب ۱۳۹۲ مقنن در جهت حمایت چنین کودکانی در مسیر رشدشان شرایط خاصی برای سرپرستی آنان در ماده پنج، شرایط نیز برای درخواست کنندگان سرپرستی در ماده ۶، شرایط خاص برای سپردن سرپرستی در ماده ۸، تضمین و تامین بخشی از اموال یا حقوق کودک در ماده ۱۴ و موارد فسخ حکم سرپرستی در ماده ۲۵ پیش‌بینی نموده است.

قوانین رشدمدارانه بین‌المللی

پس از پایان نخستین جنگ جهانی در سال ۱۹۱۹ جامعه ملل کمپینی را برای حمایت از کودکان به ویژه کودکانی که در هنگامه جنگ یتیم شده یا از محل زندگی خود آواره گشته بودند تشکیل داد. در همان سال کنفرانس بین‌المللی کار، کنوانسیون حداقل سن کار را برای بخش صنایع تصویب کرد در سال‌های بعد، ۱۹۲۴ نخستین اعلامیه حقوق کودک در ژنو بر نیازهای اقتصادی، اجتماعی و روانی کودک صحنه گذاشت (خراسانی، ۱۳۸۹). سند دیگری که می‌توان نام برد اعلامیه جهانی حقوق بشر است که در سال ۱۹۴۸ به تصویب رسید. این اعلامیه به حقوق کودک علاوه بر حقوق دیگر جامعه بشری اشاره می‌کند. اگرچه اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب ۱۹۴۸ برای دولت‌ها به جهت اینکه در قالب عهدنامه تنظیم نشده الزام قراردادی ندارد، مع الوصف الهام بخش عهدنامه و موافقتنامه‌های بین‌المللی است که جا دارد مورد توجه قرار گیرد. در ماده دوم از این اعلامیه بهره‌مندی همه افراد بدون تبعیض از کلیه حقوق مندرج در این اعلامیه تاکید شده است. بهره‌مندی حقوق مندرج در این اعلامیه نسبت به اطفال و بزرگسال و زن و مرد و سایر افراد جامعه بشری تسری دارد. در ماده سوم این اعلامیه به حق حیات، حق برخورداری از امنیت و آزادی، در دوازدهم به بهره‌مندی از خانواده، در ماده پانزدهم به حق داشتن تابعیت و در ماده نوزدهم به حق آزادی عقیده و بیان به صورت عام تاکید شده است. سند بعدی که در سال ۱۹۵۹ به نام اعلامیه حقوق کودک تصویب شده، در یک مقدمه و ۱۰ اصل است به حقوق کودک اشاره می‌کند. اگرچه به حقوق کودک در ده از این اعلامیه تاکید شده و توجه به عامل فردی، اجتماعی حمایت‌کننده در این اصول نیز شده است، در هر صورت توجه به اصول چهار و پنج در حمایت از کودک و مادر، قبل و بعد از تولد و معلولین حائز اهمیت است. سند دیگر میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۶ دسامبر ۱۹۶۶ است. مقدمه این سند به شناسایی حیثیت ذاتی و حقوق یکسان و غیرقابل انتقال کلیه اعضای خانواده بشر و رعایت این حقوق می‌پردازد. در ماده ۶ این میثاق، به حق حیات در ماده ۷ به بهره‌مندی از امنیت جسمانی و روانی، در ماده ۱۷ به حق خلوت و حریم خصوصی افراد به صورت عام اشاره می‌کند. در ماده ۲۴ از این میثاق در بند ۱ به حق کودک به بهره‌مندی از تدابیر حمایتی که به اقتضای وضع صغیر بودنش از طرف خانواده او و جامعه و حکومت کشور او باید به عمل آید، در بند ۲ به حق کودک و داشتن نام و در بند ۳ به حق کودک داشتن تابعیت اشاره می‌کند. البته کشور ایران به موجب قانون اجازه الحاق دولت ایران به میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی در سال ۱۳۵۴/۲/۱۷ آن را تصویب کرد.

کامل، 1385). در سطح جهانی کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ از مهمترین پیمان نامه‌هایی است که حقوق خاص کودکان را مطرح می‌کند. پیمان نامه حقوق کودک که در آن به صراحت ذکر شده است که کودکان نیز مانند سایرین از حقوق بشر بهره مند هستند و همچنین به وجود شخصیت حقوقی متمایز و ظرفیت‌های در حال رشد آن‌ها اذعان شده است، پیمان حقوق بشری بوده است که بیشترین و گسترده‌ترین پذیرش را در سطح جهانی داشته است و ۱۹۲ کشور، آن را تصویب نموده و یا به آن ملحق شدند (سرجیو پینه رو، 1387).

در سال ۱۹۹۹ کنوانسیون مربوط به ممنوعیت بدترین اشکال کار کودک و اقدام فوری به از بین بردن آن به تصویب یکی از موسسات تخصصی سازمان بین‌الملل کار رسید. ماده ۵۷ از منشور ملل متحد مصوب ۱۹۴۵ مقرر می‌دارد، موسسات تخصصی مختلف که به موجب موافقتنامه بین کشورها تأسیس و بر طبق اساسنامه ای خود در زمینه‌های اقتصادی - اجتماعی - فرهنگی - آموزشی - بهداشتی و سایر رشته‌ها مرتبط دارای مسئولیت‌های وسیع بین‌المللی هستند. بر طبق مقررات ماده ۶۳ وابسته به سازمان ملل متعهد خواهند شد. بند ۲ همین ماده از منشور ملل متعهد موسساتی که اینگونه وابسته به ملل متعهد می‌شوند از این پس به عنوان موسسات تخصصی ذکر خواهند شد بیان داشته است (مصفا، 1390). دولت جمهوری اسلامی ایران نیز قانون تصویب کنوانسیون ممنوعیت و اقدام فوری برای محو بدترین اشکال کار کودک و توصیه نامه مکمل آن را به موجب ماده واحده در سال ۱۳۸۰ به تصویب رساند. آئین نامه اجرای تبصره او ۲ ماده واحده قانون تصویب کنوانسیون ممنوعیت و اقدام فوری برای محو بدترین اشکال کار کودک و نویسه نامه مکمل آن که فهرست کارهای مضر برای افراد کمتر از ۱۸ سال در ماده اول و ضمانت اجرای عدم رعایت مقررات یاد شده را در ماده ۲ از آئین نامه در سال ۱۳۸۳ تصویب نمود. ماده ۱۶ قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون چارچوب سازمان بهداشت جهانی در مورد کنترل دخانیات نیز در سال ۱۳۸۴ به تصویب مجلس شورای اسلامی ایران رسید که البته ماده ۱۶ فروش دخانیات به افراد صغیر و توسط آنها مقرراتی را وضع نموده است. ضمناً دولت جمهوری اسلامی ایران به پروتکل اختیاری کنوانسیون حقوق کودک در خصوص فروش، فحشا و هرزه نگاری کودکان با تصویب ماده واحده در سال ۱۳۸۶ ملحق شد. البته اسناد ارشادی تحت عنوان رهنمودهای سازمان ملل متعهد در زمینه پیشگیری از بزهکاری نوجوان (رهنمود ریاض) که در بند ۲ این سند به تلاش جامعه بشری در دستیابی به پیشگیری موفقیت آمیز از بزهکاری نوجوانان ذکر می‌کند و سند جامع جهانی شایسته کودکان مصوب ۲۰۰۲ مجمع عمومی سازمان ملل متعهد که در سه بخش و ۶۲ بند آمده است از جمله اسناد غیر الزام آور بین‌المللی هستند می‌توان ذکر کرد.

برنامه‌های پیشگیری رشدمدار در داخل کشور (اداره کل بهزیستی) و ارزیابی آن‌ها

نظر به اینکه شناسایی برنامه‌های سازمان بهزیستی در جهت ارزیابی آن ضرورت دارد و ضمن اینکه یافته‌های تحقیق نیز از همین برنامه‌ها و اجرای آن در سطح ادارات کل بهزیستی اخذ می‌شود بدین ترتیب به بررسی این برنامه‌ها خواهیم پرداخت.

برنامه اداره کل بهزیستی در خصوص کودکان و نوجوانان

باتوجه به اینکه برنامه‌های سازمان‌ها تجلی اراده اجرایی آنها می‌باشد لذا در جدول 1 برنامه رشدمدارانه اداره کل بهزیستی استان مازندران در خصوص کودکان و نوجوانان جهت ارزیابی اولیه ارائه می‌گردد.

جدول ۱: برنامه رشدمدارانه اداره کل بهزیستی استان مازندران

ردیف	عنوان برنامه	مستندات	نوع فعالیت	اهداف	شاخص کمی برای سنجش با نوع خطر	انطباق با وظایف ذاتی
1	تغذیه در روستا مهدها	پیمان نامه حقوق کودک - قوانین رفاه و تامین اجتماعی	ارائه یک وعده غذای گرم	کاهش فقر غذایی خانواده‌های کم درآمد شناسایی کودکان زیر ۶ سال مبتلا به سوء تغذیه	۱۵۰۰ کودک	ماده واحده تشکیل سازمان بهزیستی سال ۱۳۵۹: حمایت خانواده های نیازمند و ارائه خدمات مختلف به کودکان
2	پرداخت شهریه	پیمان نامه حقوق کودک - قوانین رفاه و تامین اجتماعی	پرداخت بخشی از شهریه کودکان سه دهک پایین درآمدی	تامین نمودن بخشی از شهریه خانواده‌های کم برخوردار	۱۶۰۷۹	ماده واحده تشکیل سازمان بهزیستی سال ۱۳۵۹: حمایت خانواده های نیازمند و ارائه خدمات مختلف به کودکان

3	مهارت زندگی ویژه مقطع پیش دبستانی	دستورالعمل معاونت توسعه پیشگیری کشور و قوانین رفاه و تامین اجتماعی	برگزاری کارگاه آموزشی	تامین آینده فرزندان به روش اطمینان بخش	۲۰۸۰۰ کارگاه آموزشی در ۸۰۰ مهدکود ک شهری و روستای ی مختلف به کودکان و تدارک امکانات پیشگیری	ماده واحده تشکیل سازمان بهزیستی سال ۱۳۵۹: حمایت خانواده های نیازمند و ارائه خدمات مختلف به کودکان و تدارک امکانات پیشگیری
4	طرح سنجش آمبلیوپی	دستورالعمل معاونت توسعه پیشگیری کشور و قوانین رفاه و تامین اجتماعی	معاینه چشم کودکان زیر ۳ تا ۶ سال توسط مربیان آموزش دیده ده	شناسایی و پیگیری و درمان کودکان در معرض آسیب تنبلی چشم	۷۲۰۰۰ کودک سازمان بهزیستی سال ۱۳۵۹: حمایت و ارائه خدمات مختلف به کودکان	ماده واحده تشکیل سازمان بهزیستی سال ۱۳۵۹: حمایت و ارائه خدمات مختلف به کودکان
5	طرح بهداشت دهان و دندان	آموزش مربیان، والدین و کودکان مهدکودک‌ها	پیمان نامه حقوق کودک - قوانین رفاه و تامین اجتماعی	افزایش آگاهی و کاهش بیماری‌های دهان و دندان	۲۸۳۷۹ کودک و ۲۱۶۵ مربی سال ۱۳۵۹: تدارک امکانات پیشگیری و درمانی	ماده واحده تشکیل سازمان بهزیستی سال ۱۳۵۹: تدارک امکانات پیشگیری و درمانی

6	آموزش مقررات راهنمایی و رانندگی به مقطع پیش دبستانی	آموزش کودکان توسط افسران اعزامی از پلیس راه	پیمان نامه حقوق کودک - قوانین رفاه و تامین اجتماعی	توسعه آموزش‌های مقررات راهنمایی و رانندگی در مهدکودک پیشگیری از تصادفات در کودکان	۱۳۷۵۸ کودک و ۷۰۰ مربی سال ۱۳۵۹ : حمایت خانواده های نیازمند و ارائه خدمات مختلف به کودکان و تدارک امکانات پیشگیری	ماده واحده تشکیل سازمان بهبودی سال ۱۳۵۹ : حمایت خانواده های نیازمند و بی سرپرست
7	آموزش زندگی خانواده	دستورالعمل معاونت توسعه پیشگیری کشور	برگزاری کلاس فرزندپرور ی و کاهش خشونت والدین و حل تعارض	آموزش فرزندپرور ی و کاهش خشونت علیه کودکان آموزش مهارت گفتگو و حل تعارض	2400 00 خانواده 800 کار گاه در 800 مهدکود ی شهری و روستای ی	ماده واحده تشکیل سازمان بهبودی سال ۱۳۵۹ : حمایت خانواده های نیازمند و بی سرپرست

8	ساماندهی کودکان بی سرپرست و بدسرپرست	آیین نامه اجرایی تامین زنان و کودکان بی سرپرست	نگهداری و اعزام کودکان بی سرپرست ت و بدسرپرست ت مشمول برنامه در مراکز شبانه روز ی	ایجاد امنیت اجتماعی و اقتصادی و فراهم کردن زمینه‌ها و موجبات عادی سازی زندگی این کودکان	۳۶۰ کودک	ماده 2 قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بی سرپرست و بدسرپرست
9	ساماندهی کودکان خیابانی	آیین نامه ساماندهی کودکان خیابانی	اسکان کودکان خیابانی در مراکز نگهداری	شناسایی جذب و پذیرش کودکان سامان‌دهی در خانواده یا شبه خانواده	74 کودک	آیین نامه 1384: شناسایی، جذب، پذیرش کودکان خیابانی و توانمندسازی آنان
10	حمایت‌های مستمر فرزندان مددجویان و خانواده دارای فرزند چندقلو	دستورالعمل جامع حمایت‌های اجتماعی سال ۱۳۹۱	تهیه لوازم آموزشی و کمک آموزشی	تسهیل در امر تحصیل دانش‌آموزان	۲۹۰۰ دانش‌آم وز	ماده واحده تشکیل سازمان بهبودی سال ۱۳۵۹: حمایت خانواده‌های نیازمند و ارائه خدمات مختلف به کودکان

11	حمایت‌های مستمر فرزندان مددجویان و خانواده دارای فرزند چندقلو	دستورالعمل جامع حمایت‌های اجتماعی سال ۱۳۹۱	تهیه کتب، وسایل و لوازم آموزشی و کمک آموزشی	تسهیل روند رشد و تربیت متعادل کودکان و چندقلو و تقبل بخشی از هزینه	۲۱۵ خانوار	ماده واحده تشکیل سازمان بهزیستی سال ۱۳۵۹: حمایت خانواده های نیازمند و ارائه خدمات مختلف به کودکان
12	فرزندخواندگی	قانون حمایت از کودکان بدون سرپرست مصوب ۱۳۵۳	نگهداری کودکان توسط جامعه	تامین منافع مادی و معنوی طفل	۵۷ طفل	ماده 2 قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بی سرپرست و بدسرپرست

روش تحقیق

این تحقیق به عنوان نقش اداره کل بهزیستی در پیشگیری رشدمدار با هدف بررسی نوع مداخلات این سازمان در پیشگیری از بزهکاری اطفال با روش‌های اسناد و مدارک علمی و روش پیمایشی می‌باشد. در تعاریف نظری و عملی متغیرها و مفاهیم به کار رفته در سوالات پژوهش کودکان در معرض خطر، به وضعیت پیرامونی و موقعیت شخصیت طفلی گفته می‌شود که نشانگان بزهکاری و بزه‌دیدگی در وی وجود دارد. اندازه‌گیری این متغیر بر اساس تعریف پیشگفته عبارت است از:

(الف) کودکان دارای اختلال روحی-روانی

(ب) کودکان معلول فیزیکی و جسمی

(ج) کودکان دارای سرپرست معلول حاد

(د) کودکان دارای شکست تحصیلی

(ه) کودکان فقیر

(و) کودکان مناطق حاشیه نشین

(ز) کودکان طلاق

(ک) کودکان با والدین دارای سابقه کیفری

(ل) کودکان بی سرپرست یا تک والدی

(م) کودکان دارای دوستان بزهکار

اندازه گیری این متغیر بر اساس تعریف فوق، انجام مداخلات ذیل از سوی بهزیستی می باشد.

-مداخلات مبتنی بر فرد

-مداخلات مبتنی بر خانواده

-مداخلات مبتنی بر مدرسه

-مداخلات مبتنی بر همسالان

-مداخلات مبتنی بر بهره گیری از رسانه های نوشتاری، تصویری و شنیداری

-مداخلات مبتنی بر مذهب، بهره گیری از کانونهای فرهنگی، حوزه علمیه، مساجد و ....

طراحی پرسشنامه و اعتبار آن

در طراحی پرسشنامه عنوان برنامه، مستندات قانونی، عنوان فعالیت، مشمولان برنامه و اقدامات، اهداف فعالیت، شاخص کمی برای سنجش، زمان و مکان ارائه برنامه برای افراد زیر ۱۸ سال ذکر شده است. پرسشنامه به همراه پرسشگری که از قبل آموزش دیده در اداره کل بهزیستی استان مازندران شد و پرسشنامه با همکاری بالاترین مقام دستگاه اجرایی برگردید. همچنین پرسشنامه طراحی شده، ابتدا در اختیار چند تن از اساتید جامعه شناس و جرم شناس قرار گرفته و بعد از اصلاح نهایی گردید.

تکنیک تحقیق

با توجه به اینکه ابزار مختلفی لازم بود برای جمع آوری اطلاعات استفاده شود از روش پیمایشی یعنی استفاده از تکنیک پرسشنامه و روش بررسی اسناد و مدارک علمی یعنی از تکنیک فیش برداری بهره برداری شد.

جامعه آماری و جمع آوری اطلاعات

جامعه آماری در این تحقیق عبارت است از اداره کل بهزیستی استان مازندران در ارتباط با امور کودکان و نوجوانان. همچنین ابتدا پرسشنامه با حضور پرسشگر در سطح اداره کل بهزیستی استان مازندران تکمیل و تجزیه و تحلیل اولیه گردید و محورهای پیشگیری مشخص شد. چون تعداد پرسشنامه زیاد نبود از جمع آوری اطلاعات در قالب ابزار پرسشنامه پیش بینی شده با توجه به روش های تحقیق پیشنهادی آماده سازی برای پردازش گردید.

ارزیابی اولیه

قبل از ارزیابی نهایی لازم است ارزیابی اولیه از فعالیت ها و اقدامات اداره کل بهزیستی استان مازندران در نوع مداخلات در نمودار نشان داده شده تا بصورت اجمالی اطلاعاتی از وظایف این سازمان داشته باشیم.

جدول ۲: جدول کلی اقدامات و فعالیت‌های اداره کل بهزیستی

نام سازمان	نوع مداخله	تعداد	ارزیابی اولیه
اداره کل بهزیستی	فرد محور	3 فعالیت	1- وجود شاخص کمی برای سنجش ۲- نامشخص بودن تعداد کودکان در معرض خطر
	خانواده محور	1 فعالیت	3- عدم تعریف دقیق از کودکان در معرض خطر
	مدرسه محور	7 فعالیت	4- نسخه پیچی از وزارتخانه و عدم توجه به پیشگیری بومی و محلی
	همسال محور	1 فعالیت	5- عدم برنامه ریزی نیاز محور در مقابل؛ متکی بر بخشنامه محور بودن
	رسانه محور	1 فعالیت	6- عدم وجود آمار دقیق کودک در معرض خطر
	مذهب محور	2 فعالیت	7- مشخص نبودن عوامل خطر ۸- عام و کلی بودن فعالیت ها ۹- عدم تفکیک نوع آسیب ۱۰- نامشخص بودن استمرار در برنامه 11- توجه به کارکرد رشدی در برنامه مدرسه محور

ارزیابی نهایی

قبل از ورود به بحث ارزیابی نهایی، مطالبی پیرامون قالب و شکل برنامه های اداره کل بهزیستی در پیشگیری رشدمدار در این پژوهش ضروری است. با بررسی که نگارنده در قالب و شکل برنامه های پیشگیری از جرایم بویژه در خارج از ایران انجام داده، برنامه ای ارائه شده ادارات کل استان مازندران (بهزیستی) از لحاظ شکل و قالب ارائه شده جامع و کامل نیست. برای اینکه شکل و قالب صحیحی از برنامه ارائه شود آن برنامه می بایست دارای یک آرمان برنامه ای و یک هدف برنامه ای و نتایج مطلوب با شاخص های ارزیابی نتایج و نهایتا دارای اثر باشد. دفتر مقابله با جرم و مواد مخدر سازمان ملل در سال ۲۰۱۱ کتابی با عنوان معیارهای طراحی و ارزیابی برنامه ای اصلاحی عدالت جوانی انتشار داد که در این کتاب الگوی یاد شده درج شده است. در این برنامه شاخص ارزیابی تعداد کودکانی که باید از خانواده خود جدا شوند و نهایتا اثر برنامه، فرزندپروری بطور کلی بهبود می یابد و کودکان خانواده های که کمک دریافت می دارند با احتمال کمتری در فعالیت های جنایی درگیر می شوند بوده است. در هر صورت با توجه به برنامه های ارائه شده در سطح استان ا شاخص های ارزیابی تعداد برنامه های فرد محور، خانواده محور، مدرسه محور، همسال محور، رسانه محور، مذهب محور و از طرفی تعداد افراد در معرض خطر و افراد درگیر با اطفال در معرض خطر می باشد که در ذیل می آید.

ارزیابی برنامه های فرد محور

در برنامه‌های سازمان بهزیستی برنامه‌های فردمدار که در رشد افراد موثر است از جمله تغذیه در روستا مهدها، آموزش مهارت‌های زندگی و ارتقاء آگاهی‌های کودکان و طرح آمبلیوی در درمان، آموزش مقررات راهنمایی و رانندگی به مقطع پیش دبستانی ورود خوبی پیدا کرده است. در برنامه‌های فردمدار بهزیستی تفکیک سنین بدون تفکیک جنسیت به چشم می‌خورد. هر چند بهزیستی افراد تحت پوشش دارد اما در جهت حمایت بهتر و دقیق‌تر نسبت به افراد در معرض خطر چنانچه بانک اطلاعاتی در این خصوص موجود بود بهتر می‌بود. مع الوصف توانمندسازی کودکان بویژه کودکان خیابانی در آموزش بهداشت، مسائل اجتماعی و تغذیه امکان پذیر است که در برنامه بهزیستی صرفاً در اسکان گروهی از افراد موقتاً مشاهده شده است. در برنامه‌های کشورهای دیگر از جمله برنامه آموزشی کودکان خیابانی در کنیا، نقش جامعه آندوگو اهداف اصلی از آموزش کودکان خیابانی را محدود به مواردی که مربوط به امتحانات یا موارد درسی است نمی‌داند بلکه آموزش در بکارگیری مواردی است که بدست آوردن زندگی برای این کودکان ضروری است. در توانمندسازی این کودکان آموزش نجاری، بنایی، مکانیکی، خیاطی، رانندگی، لوله کشی و... هم آمده است. از طرفی برنامه پیشگیری از خشونت فردی برنامه‌ای است که در کتاب راهنمای اجرای پیشنهادات گزارش جهانی خشونت و سلامت که توسط سازمان جهانی بهداشت در ژنو در سال ۲۰۰۴ ارائه شد در فرانسه چاپ شده است تاکید شده که لازم بود در برنامه‌ها بصورت چشمگیر اجرا می‌شد.

ارزیابی برنامه‌های خانواده محور

در برنامه ای اداره کل بهزیستی استان مازندران هفت برنامه با عناوین، پرداخت شهریه با هدف تامین بخشی از شهریه خانواده کم برخوردار، طرح بهداشت دهان و دندان با هدف افزایش آگاهی و کاهش بیماری‌های دهان و دندان برای والدین، آموزش زندگی خانواده با هدف آموزش فرزندپروری و کاهش خشونت علیه کودکان، حمایت مستمر از فرزندان مددجویان و خانواده دارای فرزند چند قلو با هدف تسهیل در روند رشد و تربیت متعادل کودکان فرزند خوانده، آموزش زندگی خانواده برای حل تعارض در حوزه برنامه‌های خانواده محور ملاحظه می‌گردد. بهزیستی استان مازندران در این برنامه جهت نقص در کارکرد رشدی و جامعه پذیری از سوی خانواده‌ها اقدام به اجرای این برنامه‌ها نموده است. در بعد رشدی در جهت تامین نیاز مادی جسمانی و روانی و در بعد جامعه پذیری، نسبت به آموزش فرزندپروری اقدام نموده است. البته همانند سازمان زندانها با هدف قرار دادن نوع خاصی از جرم یا انحراف نسبت به اجرای برنامه اقدام نموده است. نکته‌ای که بهزیستی استان مازندران می‌بایستی بیشتر به آن توجه می‌نمود که در برنامه مشاهده نمی‌گردد، آن است که؛ بهزیستی استان مازندران اجرای برنامه‌ها را می‌بایست در تمام سطوح عملی می‌کرد.

ارزیابی برنامه‌های مدرسه محور

متأسفانه برنامه‌های مدرسه محور در برنامه اداره کل بهزیستی دیده نشده است. درحالی که بهزیستی می‌توانست حمایت مالی فرزندان مددجویان با هدف تسهیل در امر تحصیل دانش آموزان با تهیه لوازم آموزشی و ... را اجرا کند. در برخی از کشورها برنامه‌های خاصی برای پیشگیری از خشونت در مدرسه از سوی سازمان‌های خیریه و دولتی انجام می‌گیرد که از جمله برنامه صلح‌سازان و میانجیگری است.

ارزیابی برنامه‌های دین محور

در برنامه اداره کل بهزیستی برنامه مذهب محور به چشم نمی‌خورد. بنظر می‌رسد بهزیستی با این گمان که نهادهای دینی به وظایف خود به درستی عمل می‌نمایند چنین برنامه‌ای را تدارک ندیده است.

ارزیابی برنامه‌های همسال محور

در برنامه اداره کل بهزیستی برنامه همسال محور به چشم نمی‌خورد. در حالی که اگر قرار است افراد در معرض خطر آسیب شناسی شوند محیط پیرامونی آنان و کسانی که در اطراف این افراد هستند مورد توجه قرار گیرند.

ارزیابی برنامه‌های رسانه محور

اما در برنامه اداره کل بهزیستی یک فعالیت رسانه محور به چشم می‌خورد که کمپین نه به کودک آزاری در اماکن عمومی شهرستان‌ها یکی از این برنامه‌ها است. امروزه نقش رسانه در پیشگیری از جرم مشهود است و استفاده از این ابزار بویژه برای اطفال تا ۱۸ سال در بیشتر کشورها اجرا می‌شود. از جمله برنامه مک گراف در آمریکا می‌باشد.

نتیجه‌گیری

نظر به اینکه، هر سازمان به‌عنوان یک سیستم اجتماعی و البته سیستم رسمی کارکردهایی دارد که این کارکردها برای رسیدن به اهداف مشخص سازمانی است. مع الوصف سازمان در جهت بهبود عوامل حمایتی و برای رسیدن به اهداف مورد نظر فعالیت‌هایی در قالب برنامه انجام می‌دهد که در جهت رفع عوامل خطر و پیشگیری از ارتکاب جرم می‌باشد. کودکان در معرض خطر و یا مسئله‌دار به‌عنوان یک مسئله اصلی هم از نظر علمی و هم از نظر منافع اجتماعی موضوع پیشگیری در برنامه‌های اداره کل بهزیستی استان می‌باشند. یعنی اینکه، از لحاظ علمی عدم مداخله در فرآیند رشد این اطفال که نشانگان بزهکاری دارند احتمال بزهکاری آنان را افزایش می‌دهد و از نظر منافع اجتماعی نیز به جهت اینکه، سینی آینده هر جامعه را می‌توان در موقعیت‌های سنین کودکی و بالندگی آنان در این مرحله پیش‌بینی نمود مضار اجتماعی افزایش می‌یابد. بنابراین در این پژوهش، با اهداف پیش‌گفته ابتدا وظایف سازمان بهزیستی براساس قانون و مقررات استخراج که ثابت گردید اولاً جامعه‌ی هدف در قوانین و مقررات همه کودکان و نوجوانان هستند (کودکان در معرض خطر و غیر آن) و ثانیاً در برخی از قوانین و مقررات بویژه قانون مربوط به سازمان بهزیستی، جامعه هدف، کودکان و نوجوانان مسئله‌دار و در معرض خطر هستند، از جمله در ماده واحده لایحه قانون راجع به تشکیلات سازمان بهزیستی مصوب ۵۹، حمایت از خانواده‌های بی‌سرپرست و کودکان و معلولین جسمی و روانی و تجدید تربیت منحرین اجتماعی، همچنین ماده یک از قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بی‌سرپرست و بدسرپرست مصوب ۹۶، آیین‌نامه سامان‌دهی کودکان خیابانی مصوب ۸۴ می‌توان ذکر کرد. لذا اداره کل بهزیستی استان مازندران، نسبت به کودکان در معرض خطر دارای تکالیف و وظایفی می‌باشند. مسئله دیگر اینکه، آیا برنامه‌های اداره کل بهزیستی در تقابل با عوامل خطر ساز بوده و عوامل خطر ساز را هدف قرار داده‌است یا خیر؟ محقق به این نتیجه دست یافته‌است که، برنامه‌های بهزیستی برخی از عوامل خطر ساز را مورد هدف قرار داده‌است از جمله، در برنامه های فردمحور با عنوان تغذیه در روستا مهدها، آموزش مهارت‌های زندگی، خانواده محور با عنوان تامین بخشی از شهریه خانواده‌های کم برخوردار، آموزش فرزندپروری و کاهش خشونت علیه کودکان، حمایت مستمر از فرزندان مددجویان می‌توان اشاره کرد. لکن فعالیت‌های مدرسه‌محور، رسانه‌محور، همسال‌محور و دین‌محور در برنامه‌های بهزیستی استان به چشم نمی‌خورد. درحالی‌که امروزه برنامه‌های همسال‌محور، رسانه‌محور از نظر تأثیرگذاری کمتر از برنامه‌های خانواده‌محور نیست. ضمن اینکه عوامل خطر ساز در اطفال و محیط پیرامونی آنان است، لذا برنامه‌ها می‌بایست در تمام سطوح پیرامونی اطفال اجرا گردد که در برنامه‌های سازمان بهزیستی استان مازندران این امر مشاهده نشده‌است.

منابع

منابع فارسی

- پاشایی، وحید مهدی، نهادهای متولی پیشگیری رشدمدار در ایران و مقایسه آن با حقوق انگلستان، پایان نامه کارشناسی ارشد، (1391)، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.
- جوان جعفری، عبدالرضا، سیدزاده ثانی، سید مهدی، رهنمودهای علمی پیشگیری از جرم معاونت اجتماعی پیشگیری از جرم قوه قضائیه، (1391)، چاپ اول، تهران، نشر میزان.
- خراسانی، محمودرضا، درآمدی بر حقوق کودک، (1389)، چاپ اول، تهران، نشر میزان.
- سرچیو پینه رو، پائولو، گزارش جهانی در مورد خشونت علیه کودکان، تهران یونیسف ۱۳۸۷
- شیرین، مصطفی، سازمان ملل و حصول همکاری های اجتماعی، فرهنگی، بین المللی، (1390)، چاپ اول، تهران، نشر میزان.
- طه، فریده، بررسی کنگره های پیشگیری از جرم و عدالت کیفری سازمان ملل متحد، (1391) چاپ اول، تهران، نشر میزان.
- کاتوزیان، ناصر، فلسفه حقوق: تعریف و ماهیت حقوق (1380)، چاپ دوم، تهران، شرکت سهامی انتشار.
- کامل، کتاب کودک و نوجوانان در آیینہ قوانین، (1385)، تهران، نشر سمپاد.
- مصفا، نسرین، سازمان ملل و حصول همکاریهای اجتماعی فرهنگی و بین المللی، (1391)، تهران، نشر میزان.
- معین، محمد، فرهنگ معین، (1386)، چاپ سوم، تهران، انتشارات امیرکبیر
- مهدوی، محمود، (1390)، پیشگیری از جرم (پیشگیری رشدمدار)، چاپ اول، تهران، انتشارات سمت.
- مهدوی، محمود، پیشگیری از جرم (پیشگیری رشدمدار)، (1390)، چاپ اول، تهران، انتشارات سمت.
- نجفی ابرند آبادی، علی حسین، جرم شناسی پیشگیری، (1380)، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
- نجفی ابرند آبادی، علی حسین، جرم شناسی پیشگیری-مجموعه تقریرات کارشناسی ارشد، (1382)، مجتمع آموزش عالی محمد مهدی سید زاده.
- نیازپور، امیرحسین، مجله حقوقی دادگستری، (1383)، شماره ۴۸ و ۴۹.
- یاسایی، مهشید، کتاب رشد و شخصیت کودک، هنری پاول ماسن و همکاران، (1395)، چاپ چهاردهم، تهران، مرکز نشر.

منابع انگلیسی

- Alexander T.Vazsonyi, Iara M. Belliston, Evaluation of a school-based, universal violence prevention program. Youth violence and juvenile justice, vol.2No.2. April 2004.
- Clemens bartollas, Juvenile delinquency, fifth edition
- Crime prevention: approaches, practices and evaluations by: Steven p. lap-7th edition - Anderson publishing-2010.
- Farrington, David p, Childhood risk factors and risk-focused preventions,